

БИБЛИЈА – НОВИ НАСТАВНИ ИЗАЗОВ

У раду ћемо се бавити општим уводом у *Светио писмо Старио и Новој завјешта*, односно библијском исагогиком, која има за циљ увести читаоца у правилно разумијевање библијских текстова. Испитиваћемо значења основних појмова библистичке науке, и покушати дати преглед настанка и развоја појединих књига *Светио писма*. Говорићемо о поријеклу и постанку канона светих списа, о протоканонским и девтероканонским књигама, као и о апокрифима који су имали одређену важност у ранохришћанском периоду. Библијске књижевне врсте, језици на којима је писана *Библија*, као и различити преводи *Библије*, јесу теме које ће, такође, ући у садржај овог рада.

Кључне ријечи: Библија, Стари и Нови завјет, књиге Библије, канон Писма, језици и преводи Библије, полиглоте, књижевне врсте, повијест Изрела, хришћанство.

1 Назив и појам. *Библија* је зборник књига или списа које је хришћанска Црква признала као богонадахнуте. Тај зборник или збирка светих књига често се назива *Писмом*, *Светим писмом* или *Старим и Новим завјештом*. Ријеч *библија* потиче из грчког језика. Грчки израз *вивлиа* (τα βιβλία) значи књиге. У латинском језику је од грчке именице средњег рода у множини направљена именица женског рода једнине (*библија*) са значењем књига, што је ушло и у наш језик.

Иако се *Библија* може посматрати као једно велико дјело и једна књига, она је у суштини зборник више књига различитих аутора. *Библија* је, такође, а што је врло важно напоменути, књижевност једног народа, јеврејског народа, изабраног од Бога да у једном тренутку људске историје понесе благодат Божјег откривења и спасења свеколике творевине.

Светио писмо или *Библија* дијели се на два дијела: *Стари* и *Нови завјешти*. Ријеч *завјешти* (η διαθήκη, testamentum) значи савез или уговор који је Бог склопио са својим изабраним народом. Стога је *савез* или *завјешти* темељ Божјег откривења. Тај се савез обнављао више пута, јер је и изабрани народ прихватио одређене обавезе, нарочито обавезу вјерности

* vladanba@gmail.com

јединоме Богу и испуњавању његових заповијести (в. Кубат: 2012: 18–35). Зато је *Стари завјети* историја јеврејског народа у свјетлу тог савеза са Богом, историја која је пуна невјерства људског према Богу, али и страдања које је то невјерство доносило.

Божији план о стварању и спасењу човјека испунио се у личности Сина Божијег Исуса Христа. Христов долазак у свијет означио је почетак *Нове завјети*. *Стари завјети* Бог је успоставио са Авраамом, а Нови је успостављен и запечаћен Христовом жртвом на крсту, и хришћанима као новим изабраним народом Божијим (в. Пеликан 2013: 15–16). *Нови завјети* говори о испуњењу плана Божијег, који је постојао од почетка стварања свијета. Два су *Завјети*, стога, уско повезана. *Стари завјети* води *Новоме* и припрема је за њега. Зато се *Стари завјети* једино правилно и потпуно може разумјети у свјетлу *Нове завјети*.

2. Књиге *Библије*. Књиге *Старој завјети* дијеле се у четири групе: законске, историјске, поучне и пророчке.

Законске књиге:

Прва књига Мојсијева (Посијања)
Друга књига Мојсијева (Изласка)
Трећа књига Мојсијева (Левитска)
Четврта књига Мојсијева (Бројева)
Петна књига Мојсијева (Поновљених закона)

Историјске књиге:

Књига Исуса Навина
Књига о судијама
Књига о Рути
Прва књига Самуилова
Друга књига Самуилова
Прва књига о царевима
Друга књига о царевима
Прва књига дневника
Друга књига дневника
Књига Јездрина
Књига Немијина
Друга књига Јездрина
Књига о Јестири

Поучне књиге:

Књига о Јову
Псалми Давидови
Приче Соломонове
Књига пророковједникова
Пјесма над пјесмама

Пророчке књиге:

Књига пророка Исаије
Књига пророка Јеремије
Плач Јеремијин
Књига пророка Језекиља
Књига пророка Данила
Књига пророка Осије
Књига пророка Јоила
Књига пророка Амоса
Књига пророка Авдије
Књига пророка Јоне
Књига пророка Михеја
Књига пророка Наума
Књига пророка Авакума
Књига пророка Софоније
Књига пророка Атеја
Књига пророка Захарије
Књига пророка Малахије

Књиге Новог завјета
Јеванђеље по Маџеју
Јеванђеље по Марку
Јеванђеље по Луки
Јеванђеље по Јовану
Дјела светих апостола
Посланице апостола Павла:

Римљанима, Прва Коринћанима, Друга Коринћанима, Галатима,
Ефесцима, Филипљанима, Колошанима, Прва Солуњанима, Друга Солуња-
нима, Прва Тимошеју, Друга Тимошеју, Титу, Филимону, Јеврејима

Саборна посланица апостола Јакова

Прва и Друга саборна посланица апостола Петра

Прва, Друга и Трећа саборна посланица апостола Јована

Саборна посланица апостола Јуде

Откривење Јована Ботослова

Законске књиге *Старој завјети* заузимале су најважније мјесто, а састојале су се од пет књига Мојсијевих, које грчки називамо *Πεντατεύχ* или *Петокњижје*. Историјске књиге почињу са личношћу Исуса Навина, који ће након Мојсија преузети вођење израелским народом и увести Јевреје у земљу „обећану”. Поучне књиге, у које спадају *Псалми*, *Књига о Јову*, *Пјесма над пјесмама*, *Премудрости*, *Књига проповједникова*, *Књига о Руши*, *Књига о Јестир*, износе најчешће врлине појединца у оквиру јеврејске заједнице, које су на поуку цјелокупној народној заједници (в. ИВАНОВ 1991). Пророчке књиге обухватају четири велика и дванаест малих пророка. Ова, у основи јеврејска подјела, прихваћена је и у хришћанству.

Настанак *Старој завјети* био је дуг процес. Старозавјетна историја почиње тако што Бог бира Авраама негде у 19. вијеку прије Христа, да с њим успостави *Стари завјет* (в. HARRINGTON 1991: 22). Тако је почетак *Старој завјети* везан за Авраама, који је од Бога примио обећање да ће с њим и његовим потомством одржати успостављени савез или завјет. Мојсије ће у 13. вијеку прије Христа постати вођа и законодавац јеврејског народа настављајући ову старозавјетну причу успостављену са Аврамом (в. HARRINGTON 1991: 22–23). Сам Мојсије снажно ће мотивисати јеврејски религијски покрет који ће се током дуге историје развијати и у старозавјетној књижевности остати записан и упамћен.

Петокњижје Мојсијево носи Мојсијев печат, приписује се њему, али је само дјело у облику у ком је доспјело до нас настало много вијекова након њега; у 6. или 5. вијеку прије Христа. Пророчка књижевност отпочиње са Амосом и Јосијом у 8. вијеку прије Христа, а завршава се са Јоиљом у 4. вијеку прије Христа. Историјске књиге обухватају период од Исуса Навина, до прве Макавејске, која је написана почетком 1. вијека. У 5. вијеку била је написана *Књига о Јову*, а *Књига премудрости* добила је свој коначан облик. Ово је златно доба поучне књижевности, које је почело у вријеме цара Соломона у 10. вијеку прије Христа. Поучне књиге завршавају се пола вијека прије доласка Христовог. Све то нам показује како је обликовање и писање старозавјетних књига био спор и сложен процес.

Треба имати на уму да је већина старозавјетних књига дјело више аутора, састављано кроз дуги низ вијекова. Старозавјетне књиге резултат су заједничког дјеловања цијелог народа, који је стољећима уграђивао у Библију најзначајније елементе своје историје и традиције. То је књижевност једног народа, у коју је уткана и повијест тог народа.

Тешко је прецизно установити када је настала која библијска књига. Вријеме које се даје у литератури увијек је приближно. У већини случајева код истраживача постоји слагање о времену које се прихвата као поуздано за настанак неке књиге.

Добар дио *Старої завјѣта* темељи се на усменој традицији. Та усмена традиција била је врло важна прије него што су књиге биле написане.¹ Вријеме настанка неке библијске књиге врло често не показује када је настала грађа коју књига садржи. У вријеме цара Соломона (10. вијек прије Христа) почео се рађати друштвени слој писара који су били потребни за управљање царством. Вођени су летописи, записивани државни послови, а записи похрањивани у архив. То је сигурно дало грађу за писање повијести. За Соломонове владавине (970–931. прије Христа) један надарени писац саставио је прозно дјело *Старої завјѣта*, *Давидову дворску њовијест*, која се налази у другој *Самуиловој књизи* и првој *Књизи царава* (в. Исто). Други писац тог времена, употребљавајући старо предање, сачинио је један од четири главна слоја *Петокњижја*. О Давидовој пјесничкој надарености (око 1010–970. прије Христа) остало је доста свједочанстава, и он је засигурно аутор неких *Псалама*. Како је први створио књижевност ове врсте, често се цијели *Псалтир* приписује њему (в. HARRINGTON 1987: 324–325). На исти начин, поучна књижевност, која се развијала кроз вијекове, често се приписивала Соломону, јер је он ову књижевност отпочео међу Јеврејима, или је, можда боље рећи, створио услове у којима је таква књижевност могла настати.

Државна заједница коју је био ујединио краљ Давид распала се након Соломонове смрти, па су, од тада, раздвојеним путем пошли Сјеверно краљевство (Израел) и Јудеја. Политичка подијељеност направила је и вјерски раскол. Јудеја је остала вјерна давидовској династији, и чистом облику аутентичне религије. У Сјеверном краљевству смјењивали су се државни удари, а прослављање Јахвеа², било је затровано утицајем

¹ Упореди са новозавјетном традицијом (в. Дрејн 2004: 291–293).

² Јахве – име за јеврејског Бога, који се користи и на црквенословенском и на руском језику. За разлику од других имена која се приписују паганским боговима, ово име означава саму природу или постојање старозавјетног Бога. Јахве се преводи

паганских религија. Књиге о краљевима приказују религијску историју подијељене јеврејске државе.

У Сјеверном краљевству појављују се Илија и Јелисеј, пророци и поборници слављења Јахвеа. О њима је испричана прича коју налазимо у *Првој књизи краљева* (циклус о Илији) и *Другој књизи краљева* (циклус о Јелисеју). У Сјеверном краљевству своју мисију обављали су и пророци – писци Амос и Јосија, иако је Амос био родом Јудејац. У Јудеји су дјеловали пророци Исаија и Михеј. Овом великом пророку из 8. вијека прије Христа можемо приписати само први дио Исаијине књиге. Сам Исаија говори да су се око њега скупљали ученици који су прикупили једну књигу његових пророчанстава. Исаијина школа одржала се кроз стољећа и у њој су се формирали писци који су новом грађом допуњавали ово дјело.

У међувремену, Сјеверно краљевство пашће под власт Асирије. Главни град тог краљевства, Самарија, освојена је 721. године прије Христа. Доста побожних људи пребјегло је у Јудеју понијевши са собом своје свето предање. Као резултат тога, за вријеме краља Језекиље (716–687. прије Христа) сложена су у једно дјело два најстарија слоја Петокњижја, јахвистички и елохистички слој³ (у једном слоју Бог се јеврејски назива Јахве, у другом Елохим⁴) (в. Шнидевинд 2011: 111).

Прије него што се моћно Вавилонско царство наметнуло у Јудеји, млади и побожни краљ Јосија (640–609. прије Христа) отпочео је вјерску реформу (в. Исто: 150). Један од првих подухвата била је обнова храма, који је био прилично запуштен. За вријеме обнове пронађена је *Књига закона*. То је био *деветерономистички законик*⁵, који су у Јерусалим донијеле избјеглице из Сјеверног краљевства. Тај *Законик* који су

као „онај који јесте” (*Изразак* 3, 14–15). Ово име и значење имена Јахве провлачи се кроз цијели Стари завјет. Претпоставља се да су Јевреји знали за ово име и прије Мојсија (*Православна енциклопедија* 2000: 385).

³ Јахвистички слој је онај у којем се Бог назива термином Јахве, а елохистички слој за Бога користи име Елохим.

⁴ Елохим – једно од имена које су Јевреји давали Богу. То је множина од ријечи Ел и заједничко име за божанства код Семита уопште (*Православна енциклопедија* 2000: 312).

⁵ Девтерономистички законик – долази од ријечи „деветерос” (други) и „номос” (закон). Други или поновљени закон(ик) једна је од најважнијих књига *Старој завјешта*. Мјерило те важности јесте њено често цитирање у *Новом завјешту*. Она носи овај назив јер долази након других књига које садрже законе. Произлази из мојсијевске традиције, али није пуко понављање ранијих закона, већ много више од збирке за-

избјеглице донијеле био је одложен у храм, а ту занемарен и заборављен. Поново откривен, постао је повеља реформе, и био је објављен у облику Мојсијевог говора.

3. КЊИЖЕВНЕ ВРСТЕ И КАНОН *БИБЛИЈЕ*. *Библија* је књижевно дјело и ваља је разумијевати и тумачити као књижевност. *Библија* садржи различите врсте књижевних дјела, и других текстова, који нису увијек били чисто књижевни. Тако у *Библији* имамо различите законе и заповијести, летопис и хронику, плач, клетву, пророчанство, басну, параболу, алегорију, псалме (који се дијеле по својим врстама, на месијанске, похвалне, покајничке итд), јеванђеље, дјело (пракис), посланицу, писмо, бесједу, молитву, запис, похвалу, химну, откривење итд (в. КАРАВИДОПУЛОС 2005; ТОПАЛОВИЋ 2014). Често нам је потребно добро познавање књижевних поступака времена у којем је настао поједини спис да бисмо могли установити којој књижевној врсти тај спис припада. Старозавјетни писци могли су се послужити било којом књижевном врстом која се употребљавала у то вријеме међу њиховим савременицима, уколико се оне нису противиле Божијој светости и истинитости (в. HARRINGTON 1991: 101–102).

Канон или правило је одређена збирка списа који сачињавају правило вјере. То је збирка од Бога надахнутих књига које је Црква прихватила и признала као правило вјере због њиховог божанског поријекла. Признавање од стране Цркве богонадахнутости једне књиге даје тој књизи апсолутни ауторитет са становишта вјере те у исто вријеме знак и јемство надахнућа. Канонске књиге су оне књиге које су ушле у садржај *Старој и Новој завјеша*. За разлику од канонских, постоје девтероканонске и апокрифне књиге. Девтероканонске или другоканонске књиге су списи око којих се мишљења библиста не подударују. Разлог томе је што другоканонске књиге нису саставни дио јеврејског канона, и што их апостоли нису прихватили и цитирали. У другокаканонске књиге спадају: *Прва Јездрина, Друја Јездрина, Товиш, Јудиша, Додаци Јестири, Премудрости Соломонове, Исуса Сина Сирахова, Варух, Посланица Јеремијина, Додаци Данилу, Прва макавејска, Друја макавејска, Трећа макавејска, Четврта макавејска* (в. МИТРОПОЛИТ АМФИЛОХИЈЕ 2002: 166). Током вијекова оклијевало се да се уврсте у збирку протоканонских књига, и мада нису ушле у првобитни канон многи им не одричу богонадахнутост и важност садржаја. Иако их једни оспоравају, други, опет, сматрају да

кона. Ова књига надахнула је вјерску и књижевну обнову јеврејског народа (в. HARRINGTON 1987: 168–173).

деветероканонске књиге треба да буду саставни дио канонских списа Библије (в. ПРАВОСЛАВНА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА 2000: 459–460). Тако ћемо у неким грчким, латинским и словенским Библијама имати заступљене и ове књиге (в. ЕРДЕЉАН 2000: 72–73).

За разлику од њих, апокрифне књиге, које такође дијелимо на старозавјетне и новозавјетне, не посједују богонадахнутост у садржају, и многи их називају псеудоепиграфима на теме *Старој* и *Новој завјешта*. Апокрифе, или одбачене књиге, прво су писали побожни људи, желећи да допуне и разјасне *Светио њисмо*. У почетку развоја хришћанства апокрифи нису били забрањени, читали су се као популарна, књижевна и занимљива штива. Међутим, убрзо су се на апокрифне књиге почели позивати јеретици, као на равноправне по важности са канонским. Јеретици су на апокрифима почели заснивати своја лажна учења, па их је Црква стала забрањивати. На саборима су састављани спискови одбачених или забрањених књига. Данас апокрифне књиге имају историјски и књижевни значај, одражавајући културни контекст и погледе људи ранохришћанског периода (в. ПРАВОСЛАВНА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА 2000: 81). Најпознатији старозавјетни апокрифи су: *Соломонови њсалми*, *Савјешти гванаест ња-џријараха*, *Енохова књига*, *Ајокалијсис Јездре* и *Варуха*. До данас се сачувало око педесет апокрифних јеванђеља. Садржај апокрифних јеванђеља је разнолик. У њима се говори о Христовом рођењу, о поријеклу Марије Богородице, о Христовом дјетињству и младости, о свему ономе што немамо у канонским јеванђељима. Писци апокрифа нису потписивали своја дјела, а често су наводили друга имена, апостола и њихових ученика, да би тако придали већу важност свом дјелу. У наше вријеме, писци често користе ову тематику и ове текстове да би створили савремена књижевна дјела (*Јудино јеванђеље*). Најпознатији јеванђељски апокрифи су: *Прво јеванђеље Јакова*, *Младенство Исуса Христа*, *Поријекло блажене Марије*, *Историја Јосифа грводјеље*, *Томино јеванђеље*, *Ход Богородице њо мукама*. Постоје и апокрифи на Дјела апостолска, Откровење Јованово, на посланице апостола: *Дјела Петра* и *Павла*, *Посланица Авџара Христа*, *Прејиска ајосџола Павла са Сенekom*, *Ајокалијсис Павла*, *Ошкривење Варџоломеја* итд.

4. Језици Библије. Језик Израелаца назван је јеврејским тек у 2. вијеку прије Христа. Немија у 5. вијеку прије Христа говори о јудејском језику, док је раздобље Исаијина 8. вијека прије Христа овај језик називало хананским језиком. Посљедњи назив упућује на поријекло тог језика,

јер су Аврам и његови потомци који су се настанили у Ханану прихватили ханански језик, који је био врло сродан њиховом властитом. Постоји теза да су Израелци прихватили ханански језик након освајања „обећане земље” Исуса Навина. Тиме су слиједили општи повијесни закон по коме војни освајач подлијеже вишој култури освојених народа (в. ГЛУМАЦ 1999: 27–31).

Јеврејски језик спада у групу западно-семитских језика и није сачуван само у Библији. Кумрански рукописи показују да је тај језик био оживљен нешто прије почетка хришћанске ере и, врло вјероватно, само као писани језик. Каснији јеврејски језик рабина из средњег вијека, у односу на јеврејски језик Библије, развијен је, а током вијекова, развијајући се, постаје службени језик државе Израел.

Прије успостављања Израела у Ханану, асирски документи спомињу да су на том подручју постојала стално настањена племена звана Арамејци. Њихов језик се раширио из Сирије по цијелом Блиском истоку. Арамејски језик је врло често потискивао домаће језике, и био је прихватан као дипломатски и пословни језик. Јевреји, који су били усвојили ханански језик, потпали су и под утицај арамејског. Најчешће је јеврејско племство разумијевало арамејски. У 2. вијеку прије Христа читање Библије по синагогама морало се преводити на арамејски, иако је у то вријеме цвјетала литература писана на јеврејском језику. Неки дијелови *Старој завјети* написани су на арамејском језику. Уз то, постоје арамеизми у неким књигама које су касније настале. Арамејски језик био је језик Исуса Христа и његових апостола, и он је подлога јеванђељима и другим дијеловима *Новој завјети*.

На грчком језику такође су исписане неке старозавјетне књиге, и цијели *Нови завјет*, али се тај грчки разликује од класичног грчког језика (в. HARRINGTON 1991: 133–135).

Библијски грчки је из времена Александра Македонског; папируси, пронађени у Египту, написани су на том грчком језику. Осим *Јеванђеља њо Маттеју* и *Посланице Јеврејима* сав *Нови завјет* писан је грчким језиком.

5. Грчки, латински, словенски и српски преводи Библије. Јеврејска колонија у Александрији била је бројна и важна. Хеленизовани Јевреји имали су потребу за грчким преводом својих светих старозавјетних књига. Једно писмо Аристееја Филократу написано отприлике у 2. вијеку прије Христа говори како је велики Јеврејски свештеник Елеазар, на захтјев краља

Птоломеја другог Филадельфа, послао седамдесет два човјека из Јерусалима у Александрију да преведу законске књиге. Смјестили су се на острво Фарос и за седамдесет два дана завршили посао. Иако је ово Аристејево писмо апокрифно и спада у легенду, ипак је било прихваћено од Филона, Јосифа Флавија, Иринеја, Климента Александријског и многих других великих ауторитета тог периода. Превод других књига, поучних и пророчких, услиједио је касније. Увод Сирахове књиге (настала око 130. године прије Христа) каже да су у то вријеме били преведени на грчки језик „Закон, пророци и остале књиге” (в. ДРЕЈН 2003: 265–272).

Тај превод је у науци назван *Сейџуајинџа* (септа – седам), или превод седамдесеторице тумача. Превод *Сейџуајинџе* приредили су Јевреји, и за Јевреје. Они су тај превод употребљавали у дијаспори. Хришћанска црква преузела је превод седамдесеторице тумача и служила се њим. Старозавјетни цитати у *Новом завјету* већином су наведени према *Сейџуајинџи*. Сачувано је више од 1500 рукописа *Сейџуајинџе*.

Први који је предузео велику критичку ревизију *Сейџуајинџе* био је Ориген, на почетку 3. вијека послје Христа. Да би показао тачан однос јеврејског текста и грчког превода приредио је упоредно издање овог текста заједно са каснијим грчким преводима, који су приређени у паралелним ступцима. Његово дјело обухватало је шест ступаца и зато се звало *Хексајла* – шестероступна књига (јеврејски текст, Аквилин превод, *Сейџуајинџа*, јеврејски текст са грчким словима, Симахов превод, Теодосионов превод). За Књигу псалама Ориген је открио и два нова грчка превода, па је у том сегменту његово дјело постало *Окџајла*. Претпоставља се да је у 7. вијеку оригинални текст *Хексајле* уништен када су Сарацени заузели град Кесарију, гдје се чувао оригинални текст. Постоје многи преписи који су дјелимично сачувани (в. ЕРДЕЉАН 2000: 35–37).

У јеврејским се круговима опајало да се превод седамдесеторице са јеврејског на грчки разликује од јеврејског који је био устаљен пред крај 1. вијека послје Христа. Зато се у јеврејском друштву појављују преводи који су ближи том тексту. Те преводне сачинили су учени Јевреји, Аквила, Теодосион и Симах.

У новозавјетном времену појавили су се и преводи *Библије* на латински језик. Установљено је да постоје два типа латинског текста, афрички и европски. У оба типа налази се народни латински језик, који често није поштовао прагматичка и правописна правила. У оба случаја радило се о буквалном, чак ропском преводу. Разлика између ова два типа произла-

зи из језичких особина и различитих варијанти које су биле увођене под утицајем разних грчких текстова. Утврђено је да су афрички тестови хомогенији и старији. Картагина и сјеверна Италија биле су сједишта превођења, ревидирања и ширења латинског превода.

Негдје пред крај 4. вијека текст старолатинског превода био је искварен мноштвом различитих рукописа. Било је важно што прије приредити ревизију текста којим би се служила латинска црква. Човјек који се суочио са тим проблемом и приредио текст за општу употребу латинске цркве јесте ранохришћански библиста Јероним. Познато је да је Јероним превео текст *Новој завјешта* као и *Књиу Исалама*, *Књиу о Јову*, *Књиу љето-йиса*. Јероним није наставио ревидирати превод *Старој завјешта*, него се одлучио приредити нови превод са јеврејског изворника. Старозавјетне књиге са јеврејског на старолатински превод превео је по *Сейшуаини* и Оригеновој *Хексайли*. Превод *Старој завјешта* завршио је крајем 4. и почетком 5. вијека. Тај Јеронимов превод назван је *Вулаша*. Превод Јеронимов је, по мишљењу многих тумача, добар, али нису сви дијелови подједнако вриједни. Он и сам каже да је журио с превођењем, а то се понекад негативно одразило на сам текст. Желио је прочистити латински превод *Библије*, а једини пут је био повратак изворима, то јесте, хебрејским и грчким текстовима. Касније је Јеронимово дјело проглашено службеним преводом латинске цркве (в. HARRINGTON 1991: 147–155).

Превод *Библије* на старословенски језик извршила су света браћа Ђирило и Методије у 9. вијеку. Непосредни повод за тај рад била је молба кнеза моравског Растислава (област данашње Чешке и Словачке) 862. године, који је од византијског цара Михаила Трећег тражио учитеље и просвјетитеље који би на словенском језику вршили мисију покрштавања Словена и превођења *Светих списа* на старословенски језик. За тај посао изабрани су Ђирило и Методије.

Ђирило је најприје саставио словенску азбуку, глагољицу, послуживши се грчким курзивним писмом, коме је дао уницијални облик. Друго словенско писмо, ћирилицу, саставио је, вјероватно, свети Климент Охридски у 10. вијеку према грчким уницијалима (в. Милин 1991: 122). Словенски језик на који су света браћа превела библијске књиге био је говорни језик македонских Словена. Са преводом неких књига *Светој йисма* почело се још прије поласка свете браће у Моравску. Прво су преведени они библијски дијелови који се читају и користе у богослужењима хришћанске Цркве, а то су јеванђеља, *Дјела апостолска* и посланице, *Псалтир* из *Старој завјешта*. Остале књиге *Старој завјешта* пре-

ведене су касније према *Житију Светиої Методија*, од самог Методија. У *Житију* се каже да је Свети Методије приликом свог боравка у Цариграду понио са собом још непреведене књиге и да их је превео 884. године. О томе свједочи бугарски егзарх Јован (892–927). Током времена се и словенски превод *Библије* квариио, па су са разних страна долазиле поправке текста. Такву једну рецензију предузео је трновски патријарх Јефтимије у другој половини 14. вијека. У Русији је рецензију вршио митрополит Кипријан, крајем 14. вијека. Претпоставља се да је поријеклом био Србин. Значајан је рад архиепископа новгородског Генадија (друга половина 15. вијека) око сакупљања књига *Светиої писма* на словенском преводу у једну збирку. Тада се испоставило да су неке књиге изгубљене, а такозване дефтероканонске још нису постојале у словенском преводу. Да би се комплетирао кодекс библијских књига, Генадије се обраћа доминиканском монаху Венијамину, који је познавао словенски и латински језик и који са *Вулџаше* преводи књиге које су недостајале. На овај начин је архиепископ Генадије успио да 1499. године скупи пуни кодекс књига *Светиої писма* (в. ЕРДЕЉАН 2000: 55–58).

У 16. вијеку почиње се са штампањем *Светиої писма*. Године 1575. кнез Константин Константинович Острошки (Украјина) добио је један препис Генадијеве *Библије* из Москве. Тако ће 1581. године у Острогу (Украјина) изаћи први пут из штампе цијела словенска библија која се назива *Острошка Библија* (в. Исто). Након ове, изаћи ће још неколико штампаних словенских *Библија* са поправљеним текстом.

Србима је словенски превод *Библије* био прилично разумљив и зато се српски преводи појављују релативно касно. Треба споменути да је прво српско *Јеванђеље* штампано 1537. године у Рујанском манастиру, а Мардаријево у Београду 1552. године. Гаврил Стефановић Венцловић је у својим бројним проповиједима оставио на народни језик преведену скоро цијелу Библију. О преводима *Нової завјешта* Атанасија Стојковића (1824) и Вука Караџића (1847) много је писано (в. Милин 1991: 127). Први преводилац књига *Старої завјешта* на српски језик био је Платон Атанацковић, епископ бачки. У Новом Саду је 1857. штампао *Псалтир* цара Давида а у Бечу исте године *Социњениа Соломонова и Сирахова*. Затим је 1858. у Новом Саду изашло неколико старозавјетних књига, а сви ови преводи извршени су са црквенословенског текста. Правопис тих превода био је предвуковски. Заслуга за превод свих књига *Старої завјешта* припада Ђури Даничићу. Он је још прије епископа Платона био припремио превод псалама али британско библијско друштво није прихва-

тило понуду за штампање (в. Милин 1991: 127). Ипак, 1864. у Бечу излази *Псалтир*, а 1867. у Београду (ћирилицом) и Пешти (латиницом) цијело *Светио њисмо Сџарої и Нової завјетџа* (са Вуковим преводом). Даничић је *Сџари завјетџ* превео са латинског превода јеврејске Библије од Имануела Тремелијуса из 16. вијека. Језик и стил превода су истовјетни са Вуковим. Овај Даничић–Вуков превод доживио је више издања. Као и Вуков, и Даничићев превод више је дјело лингвисте него теолога. Љепота језика чини овај превод важним преводилачким дјелом. Послије Ђуре Даничића, неке дијелове *Сџарої завјетџа* преводио је са јеврејског текста на савремени српски језик епископ бачки Иринеј Ђирић, објављујући их у *Боїословском џласнику* у Сремским Карловцима од 1907. до 1911. године. У Београду је 1933. изашао цијели превод *Светиої њисма* Луја Бакотића. Превод је извршен са више свјетских језика. На крају 20. вијека, Комисија светог архијерејског синода СПЦ састављена од учених епископа и филолога редиговала је Вуков превод *Нової завјетџа* (в. Милин 1991: 122–131).

6. Полиглоте. Од 16. и 17. вијека Библија се штампа на различитим језицима у паралелним колумнама за научне потребе. Такве се Библије називају полиглоте. Најпознатије полиглоте су: *Комџлуџска џолиџлоџа*, *Анџверџенска џолиџлоџа*, *Париска џолиџлоџа*, *Лондонска џолиџлоџа*, *Баїсџерова џолиџлоџа*, *Полиџлоџна Библија*, *Библија џириџлоџа*, *Библија џеџраїџлоџа*, *Шџанска џолиџлоџа*. За потребе овог рада рећи ћемо нешто о првој, *Комлуџској* и четвртој, *Лондонској џолиџлоџи*. Издата је трудом кардинала Хименеса, надбискупа Толеда, уз помоћ научника са Универзитета шпанског града Alcala de Henares (лат. Complutum), од 1514. до 1517. године. По одобрењу папе Лава 10, *Полиџлоџа* је објављена 1520. и садржи шест дијелова. Латински текст *Сџарої завјетџа* штампан је у средини, између јеврејског и грчког текста, да би му се дао већи значај у односу на ова два језика, а према распореду крстова на Голготи. Као што је Христов крст био у средини, између два разбојника, тако је и латински текст Библије, којим се служи Римокатоличка црква, стављен у средину *Полиџлоџе* (в. ЕРДЕЉАН 2000: 60). Лондонска полиглота је најраспрострањенија. Текст *Сџарої завјетџа* дат је на девет различитих језика, уз додатак *Рјечника* јеврејског, сиријског, самарјанског, етиопског, арапског и персијског језика. Састављач *Лондонске џолиџлоџе* био је библиста Брајан Валтон, англикански бискуп Честера (в. ЕРДЕЉАН 2000: 61).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ГЛУМАЦ 1999: Душан Глумац. *Библијска археологија*. Србиње: Духовна академија.
- ДРЕЈН 2003: Џон Дрејн. *Увођење у Стари завет*. Београд: Клио.
- ДРЕЈН 2004: Џон Дрејн. *Увођење у Нови Завет*. Београд: Клио.
- ЕРДЕЉАН 2000: Милош Ердељан. *Општи увод у Свето писмо Старој завету*. Београд–Фоча: ПБФ.
- ИВАНОВ 1991: А. Иванов. *Поучне књиге*. Београд: СПЦ.
- КАРАВИДОПУЛОС 2005: Јоанис Каравидопулос. *Увод у Нови завет*. Шибеник: Истина, Издавачка кућа Епархије далматинске.
- КУБАТ 2012: Родољуб Кубат. *Трајовима писма*. Крагујевац: Каленић.
- МИЛИН 1991: Драган Милин. *Увод у Свето писмо Старој завету*. Београд: СПЦ.
- МИТРОПОЛИТ АМФИЛОХИЈЕ 2002: *Историја шумацења Старој завету*. Никшић: Јасен.
- ПРАВОСЛАВНА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА 2000: Том 1. Нови Сад: Православна реч.
- ПЕЛИКАН 2013: Јарослав Пеликан. *Чија је Библија*. Крагујевац: Каленић.
- РАДОВАНОВИЋ 1930: Тихон Радовановић. *Лекције из Светој писма Старој завету*. Београд.
- ТОПАЛОВИЋ 2014: Владислав Топаловић. Литургијске и литерарне карактеристике *Псалтира*. *Годишњак број 13*, Часопис ПБФ, Фоча, 26–42.
- ЧАРНИЋ 1971: Емилијан Чарнић. *Библијска ерминејска*. Београд.
- ШНИДЕВИНД 2011: Вилиам Шнидевинд. *Како је Библија постала књига*. Крагујевац: Каленић.

- BROWN I GRUPA AUTORA 1993: R. E. Brown, J. J. Kastelot, J. A. Fitzmyer i drugi. *Biblijska teologija Staroga i Novoga zavjeta*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- HARRINGTON 1991: W. Harrington. *Uvod u Bibliju*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- HARRINGTON 1987: Vilfrid Harrington. *Uvod u Stari zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- HARRINGTON 1993: Vilfrid Harrington. *Uvod u Novi zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Vladan Bartula

THE BIBLE - THE NEW TEACHING CHALLENGE

The Bible or the Holy Writ represents the biggest collection of the world literature, which tells a tale about the God of the Old and the New Testament and the covenant which the people reinstated with him. The Bible is divided into two parts or two testaments, the Old and the New, and in the both of them the God reveals himself to the people by talking through the prophets and his chosen emissaries. The creation of the world and people, the genesis and the history of the chosen God's people, which repels from the history of the Jewish tribes into the history of the Christian community, present the content of the Old and New Testament, which were written in different literary genres in Hebrew and Greek. Those biblical books, which are the canon of the holy scriptures, were translated into many world languages, so the Bible, in the course of the human history, had become the most often translated collection of the world's literature.

Keywords: the Old and the New Testament, the books of the Bible, the canon of the Letters, languages and translations of the Bible, polyglots, literary genres, Christianity.

